

К. В. Мануїлова, к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВКЛЮЧЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ДО КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

З огляду на жорстокість, яка мала місце під час Першої світової війни, Другої світової війни та пізніше, протягом 1990-х років, з'явилася дедалі більша підтримка створення Міжнародного кримінального суду. Міжнародна спільнота стала більш усвідомлювати, що конкуруючі потреби, ідеології, і прагнення неминуче породжують міжнародні тертя та конфлікти. Необхідність запобігти в майбутньому найсерйознішим злочинам, що викликають міжнародне занепокоєння, разом із бажанням покласти край безкарності тих, хто вчинив ці злочини, ініціювали кампанію зі створення постійного Міжнародного кримінального суду. Основним органом з захисту та призначення покарання за порушення прав людини є Міжнародний кримінальний Суд, його діяльність та роль полягає в судовому переслідуванні осіб, які вчинили міжнародні злочини, включаючи злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид. Проте наразі набула актуальності тема покарання за воєнні злочини проти довкілля. Оскільки збройні конфлікти продовжують спалахувати по всьому світу, привид серйозної шкоди навколишньому середовищу є постійною та зростаючою загрозою. Вчинення таких злочинів ми можемо спостерігати вже зараз, такі злочини несуть в собі велику загрозу для людства, тому регулювання та призначення покарання за такі злочини є важливою та актуальною темою сучасності.

Наголошується на значимості охорони довкілля та забезпечення екологічної сталості під час воєнних конфліктів. Включення воєнних злочинів проти довкілля до компетенції Міжнародного кримінального суду ознаменувує новий етап в розвитку міжнародного права, сприятиме забезпеченню невідворотності покарання та притягненню до відповідальності за такі діяння, а також створенню правової бази для захисту природи під час воєнних конфліктів. Це важливий крок у напрямку збереження навколишнього середовища та врегулювання воєнних конфліктів з урахуванням їх екологічних наслідків.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, юрисдикція, міжнародний правопорядок, міжнародне кримінальне право, міжнародні злочини, воєнні злочини, навколишнє природне середовище, шкода довкіллю.

K. V. Manuilova. Attribution of war crimes against the environment to the competence of the international criminal court

In light of the atrocities that took place during World War I, World War II and later, during the 1990s, there was growing support for the creation of the International Criminal Court. The international community has become more aware that competing needs, ideologies, and aspirations inevitably generate international friction and conflict. The need to prevent the most serious crimes of international concern in the future, together with the desire to end impunity for those who committed these crimes, prompted the campaign to establish a permanent International Criminal Court. The main body for protection and sentencing for human rights violations is the International Criminal Court, its activity and role is to prosecute persons who have committed international crimes, including crimes against humanity, war crimes and genocide. However, the topic of punishment for war crimes against the environment has become relevant. As armed conflicts continue to erupt around the world, the specter of serious environmental damage is a constant and growing threat. We can observe the commission of such crimes already now, such crimes pose a great threat to humanity, therefore regulation and punishment for such crimes is an important and relevant topic of our time.

Key words: Key words: International Criminal Court, Rome Statute, jurisdiction, international legal order, international criminal law, international crimes, war crimes, natural environment, environmental damage.

Постановка проблеми. Захист навколишнього середовища був та залишається актуальною темою сучасності. Воєнні конфлікти викликають серйозні та тривожні наслідки не лише для людей, але й для навколишнього середовища. Забруднення, руйнування і втрати природних ресурсів можуть залишити довготривалі відбитки на екології та життєзабезпеченні людей. З давніх часів руйнування природи та всього навколишнього середовища не є лише побічним результатом війни, але і невід'ємною складовою військової стратегії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблеми вивчалися та аналізувалися П. Хиггинс, Д Шорт, Н. Сауз, П. Пател та ін, які заклали підвалини нашого дослідження.

Метою статті є дослідження воєнних злочинів проти довкілля та їх місця в системі міжнародних злочинів.

Особливої уваги потребує регулювання та призначення покарання за воєнні злочини. Вплив воєн на навколишнє середовище починається задовго до їх початку. Створення та утримання військових сил

споживає величезну кількість ресурсів. Це можуть бути звичайні метали або рідкоземельні елементи, вода або вуглеводні. Підтримання бойової готовності означає навчання, а навчання витрачає ресурси. Військові транспортні засоби, літаки, судна, будівлі та інфраструктура потребують енергії, і найчастіше цією енергією є нафта, а енергоефективність є низькою. Викиди CO₂ військовими набагато більші, ніж у багатьох країнах світу разом узятих. Існують данні, що військові відповідальні за 5,5% усіх викидів парникових газів у світі, однак звітність про військові викиди до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату є поганою.

Під час війни у В'єтнамі американські військові розпилювали дефоліанти на широкі смуги джунглів, щоб прорідити ліси та позбавити сили противника прикриття. А збройні сили часто використовують ресурси, які можна награвувати, такі як нафта та ліс, щоб фінансувати свої військові зусилля [1]. Під час війни в Перській затоці 1991 року Ірак підпалив нафтові свердловини Кувейту, спричинивши скидання нафти в Перську затоку, що згодом призвело до забруднення водопостачання Кувейту. Повітряні бомбардування Союзної Республіки Югославії НАТО під час операції «Союзна сила» спричинили знищення нафтохімічного комплексу, комплексу з виробництва добрив і нафтопереробного заводу, який скидав нафту, бензин і дихлорид у річку Дунай, викидаючи токсичні гази та забруднюючи вниз за течією Чорне море. Наразі у ході війни, яку розпочала росія в Україні було підірвано Каховське водосховище, в наслідок якого було затоплено велику кількість територій, знищено культурну спадщину, це спричинило загибель великої кількості людей та тварин, знищення природи. Жодна з цих дій не переслідувалася як екологічні воєнні злочини.

Але навіть якщо руйнування навколишнього середовища не є навмисним, війна може завдати серйозної шкоди. Солдати риють окопи, танки вирівнюють рослинність, бомби пошкоджують ландшафти, а вибухівка запалює пожежі. Зброя викидає токсичні гази та тверді частинки в повітря, а важкі метали – у ґрунт і воду. У багатьох зонах конфлікту ці речі не прибираються, тож коли ми бачимо збитки, це довгострокові збитки.

Проте існує відкрите питання, як саме попередити на покарати винних у цих злочинах? Як відомо, основним органом судової влади на міжнародному рівні, що виносить вироки за міжнародні злочини є Міжнародний кримінальний суд. Концепція міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини бере свій початок після закінчення Другої світової війни, Нюрнберзького та Токійського процесів. Нюрнберзький та Токійський трибунали було створено задля переслідування осіб, винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності. Так, на одному з процесів Нюрнберзького трибуналу від 01. 10. 1946 року було відзначено, що злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчинили такі злочини, може бути дотримано міжнародне право [2]. Вказані трибунали заклали основу для розвитку концепції відповідальності за міжнародні злочини. Проте, після Другої світової війни були здійснені лише обмежені спроби засудження осіб, відповідальних за масові порушення прав людини. Саме заснування у 1998 році Міжнародного кримінального суду створили постійний міжнародний механізм для розгляду справ щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Міжнародний кримінальний суд був заснований Римським статутем 17 липня 1998 року у Римі [3]. Вперше в історії людства, держави вирішили визнати юрисдикцію постійно діючого Міжнародного кримінального суду для переслідування осіб, винних у найтяжчих злочинах, скоєних на їхніх територіях або їхніми громадянами після набуття чинності Римського статуту 01 липня 2002 року, саме з цього часу МКС почав свою діяльність. Відповідно до статті 5 Римського статуту Міжнародний кримінальний суд наділений юрисдикцією щодо злочину агресії, злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Міжнародний кримінальний суд відіграє значну роль у розгляді воєнних злочинів та притягує до відповідальності тих, хто вчиняє такі злочини. Останнім часом, у контексті наростаючої уваги до проблеми екологічного знищення та забруднення Міжнародний кримінальний суд також розглядає питання щодо включення воєнних злочинів проти довкілля до своєї компетенції. Ця ініціатива має на меті визнати, що воєнні дії можуть призвести до серйозної шкоди природі та навколишньому середовищу, і ті, хто винні в таких діях, повинні нести відповідальність. Воєнні злочини проти довкілля можуть включати в себе руйнування інфраструктури, використання заборонених збройних засобів, забруднення водних джерел, вирубки лісів і багато іншого. Зазначені дії можуть мати серйозні екологічні та гуманітарні наслідки.

Дискусії щодо запровадження нового міжнародного злочину «екоциду» в Міжнародному кримінальному суді триває доволі давно, проте за останні роки отримала все більшу підтримку. Однією з найбільш помітних подій стало створення нового визначення терміну «екоциду». Дане визначення було створено незалежною експертною групою, скликаною Фондом «Стоп екоцид». Вони сподіваються, що це нове визначення представляє дієвий злочин, який можна включити до повноважень Міжнародного кримінального суду. Посилення підтримки ініціативи включення екоциду до поняття злочину можна розглядати як складову розширення уваги суспільства до серйозності кліматичної кризи, забруднення та втрати біорізноманіття нашої планети, з якими стикається наше суспільство.

У квітні 2010 року адвокат із Великобританії Поллі Хіггінс внесла пропозицію щодо міжнародного закону про екоцид, вона була подана до Правової комісії Організації Об'єднаних Націй. Хіггінс запропонувала наступну поправку до Римського статуту: «Екоцид — це велика шкода, руйнування або втрата

екосистеми (екосистем) даної території, чи то з боку людини, чи з інших причин, до такої міри, що мирне користування цією територією було суттєво обмежено». У цьому визначенні Хіггінс виділяє два типи екоциду, перший спричинений людиною та другий це природний екоцид. Таким чином створюється правова база для попередження та заборони екоциду [4].

Відповідно до цієї пропозиції, принцип вищої відповідальності застосовується не лише на великих корпораціях, але й на країнах. Передбачаючи юридичний обов'язок здійснення дій перед спалахом масового збитку, руйнування чи кризи в екосистемах, нації мають юридичний обов'язок діяти до настання масової шкоди, знищення чи катастрофічних зруйнувань в екосистемах, спричинених підняттям рівня моря або іншими природними катастрофами, такими як цунамі та повені. Природний екоцид, незалежно від його зв'язку з кліматичними змінами, стає відповідальністю урядів. Людський екоцид є відповідальністю урядів і підприємств - тобто тих, хто формує політику, керує або відповідає за фінансування та інвестиції, тобто юридично зобов'язаними забезпечити, щоб будь-яка бізнес-практика, яка спричинює масовий збиток, руйнування або втрату екосистем, була заборонена. Для введення такого міжнародного правопорядку необхідно ввести поправку до Римського статуту [3]. Після того, як країна-підписант вимагає ввести поправку, може бути проведена конференція для початку процесу, в рамках якого екоцид може бути визнаний злочином. Таким чином, міжнародне право, що покладає обов'язки та відповідальність на глав держав та керівників підприємств, створить рамки з значущими наслідками, як економічними, так і для урядів. Цей закон сприятиме розвитку зеленої економіки та впровадженню потужного глобального механізму управління.

Зважаючи на основні положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду під час збройних конфліктів застосовується дуже мало засобів захисту навколишнього середовища. Геноцид може бути притягнутий до відповідальності незалежно від наявності збройного конфлікту будь-якого характеру. Згідно зі статтею 6 Римського статуту існує прецедент притягнення до відповідальності поведінки, що заподіяла шкоду навколишньому середовищу як засобу здійснення геноциду, за ситуацію, яка була класифікована як збройний конфлікт неміжнародного характеру. Наприклад, прокурор Міжнародного кримінального суду висунув звинувачення президенту Омару Аль-Баширу в геноциді за статтею 6 (с) за «навмисне створення [етнічних груп фур, масаліт і загава] умов життя, розрахованих на їх часткове фізичне знищення». Ці умови життя були результатом руйнування або виснаження природних і штучних ресурсів, на які покладаються названі жертви населення для свого виживання [5].

Злочини проти людяності (ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) схоже до геноциду, застосовуються незалежно від наявності збройного конфлікту. Злочини проти людяності також можуть випадково чи прямо стосуватися шкоди навколишньому середовищу в мирний час та під час збройних конфліктів. Можливо, що певні злочини проти людяності, подібні до інших нелюдських вчинків, які в основному впливають на тілесне або психічне здоров'я, також можуть призвести до серйозної шкоди навколишньому середовищу. Наприклад, це може статися, якщо злочинці забруднили природні водні джерела або вичерпали природні ресурси їжі в місцевому біорізноманітті, що в свою чергу призвело до серйозних фізичних і/або психологічних ушкоджень людей.

Однак ці злочини (злочини проти людяності та геноцид) обумовлені завдання шкоди людям та їхньому майну. Вони можуть лише випадково заподіяти шкоду навколишньому середовищу. Використання цих положень замість прямого судового переслідування за нанесення шкоди навколишньому середовищу не означає засудження міжнародним співтовариством самої шкоди навколишньому середовищу.

У 2021 році Незалежні експертні групи з правового визначення екоциду та Група експертів Інституту прав відновили дискусію щодо розширення екоциду та включення його до юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо найсерйозніших випадків погіршення навколишнього середовища. Запропоновані визначення є частиною масштабної кампанії щодо міжнародної криміналізації «екоциду» та судового переслідування в Міжнародному кримінальному суді. Висновком цієї дискусії є те, що в своїй нинішній формі Міжнародний кримінальний суд не зможе досягти екологічно задовільних результатів. Це підкреслює, що людиноцентричні основи сучасного міжнародного кримінального права перешкоджають Міжнародному кримінальному суду об'єднати різні підходи та цінності, що регулюють міжнародне право навколишнього середовища, у своїй інституційній структурі. Замість цього експерти пропонують досягти консенсусу: «замість того, щоб відмовлятися від прагнення до екологічної справедливості перед Міжнародним кримінальним судом або ризикувати «символічною» революцією, слід переорієнтувати увагу на максимізацію «екологічного» потенціалу поточної законодавчої бази». Цей підхід узгоджується з прагненням до більшої «інтернаціоналізації» міжнародних судів і трибуналів, заохочуючи більш ретельний аналіз їхніх статутних положень з різних точок зору та в контексті різноманітних міжгалузевих норм, цілей, принципів і підходів міжнародного права. Пропонуються два можливі напрямки прогресу в цьому відношенні: більш винахідливий переклад екологічних реалій у суттєві заборони воєнних злочинів та більш активне використання та застосування «зеленої» сфери застосування статей 21 (3) та 7 (1) Римського статуту [6].

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється на всі воєнні злочини, зазначені в Римському статуті, і, зокрема, на злочини, «вчинені в рамках плану або політики в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів». Хоча існує багато визначень воєнних злочинів у Римському статуті лише

один стосується конкретно шкоди навколишньому середовищу. Стаття 8 (2) (b) (iv) визначає воєнний злочин як: «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою». Існує кілька інтерпретацій цього визначення. Перше читання передбачає кримінальну відповідальність за «широко поширене, довготривале та серйозне пошкодження природного середовища». Більш суворе тлумачення вимагатиме «широкого, тривалого та серйозного збитку природному середовищу, який не виправданий воєнною необхідністю». Ще одна інтерпретація вимагала б, щоб знання були надмірними щодо очікуваної переваги». Проблема полягає в тому, що немає вказівок щодо того, коли дії, що негативно впливають на навколишнє середовище, стають злочинними [7].

Більше того, немає юрисдикції щодо застосування санкцій до збройних сил, які спричиняють екологічну небезпеку шляхом випробувань зброї, мобілізації сил або контролю за процесом роззброєння. Якщо людство не усвідомлює, що їхні дії є руйнівними для навколишнього середовища, вони можуть використати своє невігластво як захист від воєнних злочинів. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, Женевські конвенції та Перший протокол Гаазької конвенції були недостатніми для встановлення індивідуальної чи державної відповідальності за шкоду, яку вони спричиняють навколишньому середовищу, оскільки ці конвенції захищають навколишнє середовище лише тоді, коли шкода навколишньому середовищу опосередковано чи непрямо супроводжується воєнними діями. Незважаючи на те, що воєнні злочини, пов'язані з навколишнім середовищем, прямо згадуються в міжнародному праві, успішних судових переслідувань за ці злочини мало чи взагалі не було.

Висновки. Включення воєнних злочинів проти довкілля до компетенції Міжнародного кримінального суду відкриває двері до нового етапу в розвитку міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. Це відзначається важливістю охорони природи та забезпечення екологічної стабільності під час воєнних конфліктів. Включення воєнних злочинів проти довкілля до компетенції Міжнародного кримінального суду може допомогти забезпечити відповідальність за такі дії та створити правову базу для захисту природи під час воєнних конфліктів. Це важливий крок у напрямку збереження навколишнього середовища та врегулювання воєнних конфліктів з урахуванням їх екологічних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Feuer A. Environmental Warfare Tactics in Irregular Conflicts. Perspectives on Politics. Volume 21. Issue 2: Special Section: Green Political Science. 2023. Pp. 533 – 549.
2. International Military Tribunal (Nuremberg): judgment of 1 October 1946. Nuremberg. URL: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.
3. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.
4. Higgins P., Short D., South N. Protecting the planet: A proposal for a law of ecocide. 2013. 251 p.
5. Situation in Darfur, The Sudan. Summary of Prosecution's Application under Article 58. ICC. 2008. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2008_03987.PDF.
6. Palarczyk D. Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment. Volume 34. 2023. Pp. 174-207.
7. Patel P. Expanding Past Genocide, Crimes Against Humanity, and War Crimes: Can an ICC Policy Paper Expand the Court's Mandate to Prosecuting Environmental Crimes? Volume 14. Issue 2. 2016. Pp. 175-197.